

גַּבְלֵי אֵלֶן אֶתְחַבְּרוּ לְמִישֵׁר פְּרָדְסָיָא הוּא אֶתֶר דְּמַסִּיק פְּרָקְטוּנִין דְּמִינִין וְשׂוּדֵי לְהוֹן לִימָא דְּמַלְחָא:
הַתְּרַמִּי סְרִי שְׁנִין פְּלַחוּ יַת כְּדָרְלֵעוּמָר וּבְתַלְסָרִי שְׁנִין מְרֹדוּ: הַ וּבִיבְבָרִי שְׁנִין אֶתָּא כְּדָרְלֵעוּמָר
וּמְלַכְיָא דְעִמָּה וּמַחוּ יַת גְּבָרָיָא דְבַעֲשָׁתוֹת קַרְנִים וַיַּת תְּקִיפָיָא דְבַהֲמָתָא וַיַּת אֵימָתְנִי דְבַשְׁוֹה
קַרְיָתִים: וַיַּת חוֹרָאֵי דְבַטְוּוּיָא וַיַּת דְּגַבְלָא עַד מִישֵׁר פְּאָרְן דְּסַמִּיָּד לְצִטְר מְדַבְּרָא:

תרגום ירושלמי

גַּבְלֵי אֵלֶן אֶתְחַבְּרוּ לְמִישֵׁר פְּרָדְסָיָא: הַ וּקְטִילוּ יַת זְבָרָיָא דְבַעֲשָׁתוֹת קַרְנִים וַיַּת וַיַּתְנִיָּא דִּי בְּהוֹן וַיַּת אֵימָתְנִיָּא אֵלֶן
דְּשָׂרְיִין דְּבַנְיָה קַרְתָּא: וַיַּת חוֹרָאֵי אֵלֶן דְּשָׂרְיִין בְּטוּרָא דְּגַבְלָא עַד מִישֵׁר חוּזָא דְּסַמִּיָּד עַל מְדַבְּרָא:

בינת המקראות

הַמִּין הַהַר יַחֲלֵק הַעֲלָה שְׁעִיר וְעַד בַּעַל גַּד בְּבַקְעַת הַלְבָנוֹן תַּחַת הַר חֶרְמוֹן וְאֵת כָּל מַלְכֵיהֶם לְכַד וַיִּכְּסוּ וַיִּמְתָּם: הוֹלֵךְ
וַחֲשׂוֹב הַגְּבוּלוֹת שֶׁכֶּשֶׁב יְהוֹשֻׁעַ בָּאֵרֶץ יִשְׂרָאֵל: הַהַר הַחֲלֵק, הַהַר שֶׁהָיָה נֶחֱלַק לְשָׁנִים אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה, אִי נָמִי שֶׁהָיָה חֲלֵק מִבְּלִי
אֵילָנוֹת: בַּעַל גַּד, מִישׁוֹר גַּד:

אבן עזרא

וְכַל אֵלֶּה חִבְרוּ. מֵהַבְּנֵי הַקֵּל: הַשְּׂדִיִּים. כְּמוֹ וְשִׁדָּת
אוֹתָם בְּשִׁיר (דְּבָרִים כו ב), וְחֶשֶׁם כְּסֵד רְגִלִי (אִיּוֹב יג כו), כְּמוֹ
מֵת פְּתִים: עֵמֶק, מוֹשָׁךְ עֲצֻמוֹ וְאַחַר עֻמוֹ, כְּמוֹ אֵל בַּאֲפֶךְ
תְּהִיבִינִי (תְּהִלִּים ו ב), וְכֵן הוּא עֵמֶק יַם הַמֶּלֶח: דְּוַטְעַם
וְשִׁלְשׁ עֲשָׂרָה. בְּשִׁלְשׁ עֲשָׂרָה, כְּמוֹ כִּי שֶׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'

בעל הטורים

הַ וּבִאֲרַבְעַ עֲשָׂרָה. בִּי רִישׁ פְּסוּק. וּבִאֲרַבְעַ עֲשָׂרָה שָׁנָה בֵּא כְּדוֹלְעוּמָר. וּבִאֲרַבְעַ עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ חֻזְקִיהוּ עֲלָה סַנְחֵרִיב
(מ"ב יח ג). לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו, כך באו על אברם ונפלו בידו:

ספורנו

גַּבְלֵי אֵלֶּה חִבְרוּ. חִבְרוּ אֵל עֵמֶק
הַשְּׂדִיִּים. וְעַשׂו פְּשָׁרָה, וְמֵאֵז הַחֲמִשָּׁה מַלְכִים הַנִּלְחָצִים
בְּמַלְחָמָה: דְּעַבְדוּ אֶת כְּדָרְלֵעוּמָר. מִפְּשָׁרָה שַׁעֲשׂוּ שֵׁם י"ב
שָׁנָה, וְאַחַר כֵּן מְרֹדוּ: הַ וְהַמְלָכִים אֲשֶׁר אֶתָּו. אֲשֶׁר הָיוּ
אֶתָּו בְּפִשְׁרַת עֵמֶק הַשְּׂדִיִּים וּבְחִוְכָם אֲמַרְפָּל: וַיִּכּוּ אֶת רַפְּאִים
וְגו' וְאֵת הַזְּוּזִיִּים בְּהֶם וְאֵת הָאִימִים. שֶׁהָיוּ כּוֹלֵם עַבְדִּים

רמב"ן

(ו) אֵיל פְּאָרְן. כְּתַרְגוּמוֹ מִישֵׁר פְּאָרְן. וְאֵנִי אֹמֵר שְׁאִין
אֵיל לְשׁוֹן מִישׁוֹר, אֵלֶּא מִישׁוֹר שֶׁל פְּאָרְן אֵיל שְׁמוֹ,
וְשֶׁל מְמַרָא אֲלוֹנֵי שְׁמוֹ, וְשֶׁל יֶרֶדן כְּכַר שְׁמוֹ, וְשֶׁל שִׁטִּים
אֲבֵל שְׁמוֹ, וְכוּלָם מְתוֹרְגְמִין מִישְׂרָא, וְכֵל אֶחָד שְׁמוֹ עֵלִיו,
לְשׁוֹן רִשִׁי. וְאֵלוֹ הָיָה כֵּן הָיָה אוֹנְקֵלוֹס מְתַרְגֵּם בְּשֵׁם
"אֵילָא דְּפִאָרְן", "אֲלוֹנֵי דְּמַמְרָא", כְּמַנְהֵגוֹ בְּשִׁמּוֹת. וְמִי הִגִּיד
לוֹ בְּמִקוּמוֹת הַרְבִּיבִים הָהֵם, הַמִּישׁוֹר הֵם כּוֹלֵם אוֹ הַרִּים
הַגְּבוּהִים. וְ"מַמְרָא" שֵׁם הָאִישׁ הָאֲמוּרִי אַחִי אֲשֶׁכּוֹל וְאַחִי
עַנְר בְּעֵלֵי בְרִית אֲבָרָם, וְהַמִּקוֹם הַהוּא שְׁלוֹ, כְּמוֹ שְׁאֲמַר (לְהֵלן
פְּסוּק ג) אֲלוֹנֵי מְמַרָא הָאֲמוּרִי, בְּאֲשֶׁר פְּרַשְׁתִּי (לְעִיל יב ח):
אֲבֵל "אֵיל פְּאָרְן" מִקוֹם אֵילִים, כִּי יִבְשׂוּ מַאֲלִים אֲשֶׁר
חֲמַדְתָּם (יִשְׁעִיָּה א כט), וְ"אֲלוֹנֵי" מִקוֹם אֲלוֹנִים, כְּאֵלֶּה
וְכֵאלוֹן (שֵׁם ו יג), אֲלוֹנִים מִבְּשֵׁן (יִחְזָקֵאל כו ז), וְהַנְּהֵגוֹ בְּהֶם
לְהִיוֹתָם נְטוּעִים בְּמִישׁוֹר לְפָנֵי הַמִּדְבָּרוֹת לְהִיוֹת לְעִיר כְּמוֹ
מִגְרֵשׁ. וְכֵן תַּרְגוּם "אֵלוֹן בְּכוֹת" (לְהֵלן לֵה ח) "מִישׁוֹר

כפי יקר

לְקוֹנוֹת נַחֲלַת שְׂדֵה וְכֹרֵם לֹא הוֹצֵרֵךְ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ. אֲבֵל מִשָּׁה
כְּשִׁבְיָקֵשׁ עַל שְׂתִים אֵלוֹ מִן הַקִּבְיָה הוֹכִיר לְשׁוֹן נָא בְּאֲמָרוֹ
אֲעִבְרָה, דְּהִינֵנוֹ קִנְיִית חֲלֵק בָּאֵרֶץ שֶׁהִטְבַּע נִכְסָף אֵלָיו וּמִבְּקֵשׁ
עַל כֹּכָה, אֲבֵל בְּאֲמָרוֹ וְאִרְאָה אֶת הָאֵרֶץ לֹא הוֹכִיר לְשׁוֹן נָא
כִּי הֵכֵל חַד טַעְמָא, וְאֲעִיפֵי שְׁאִין זֶה נְאוֹת לְאוֹמְרוֹ עַל שְׁנֵי
צְדִיקִים כְּאֲבָרָהֶם וּמִשָּׁה, מְכַל מִקוֹם דִּיבְרָה תוֹרָה בְּלִשׁוֹן סַחֵם

כְּנִי אֲדָם, וְאֲמַר הַקִּבְיָה לְאֲבָרָם שֶׁאֵן נָא וְקוֹם הַתְּהֵלֵךְ כְּמַדְבַּר
לְסַחֵם אֲדָם, וּמִשָּׁה גִּיכֵי לֹא רָצָה לְהַחְזִיק אֶת עֲצֻמוֹ לְצַדִּיק
גְּמוּר:
אֲחַר, אֲבָרָהֶם לֹא הָיָה לוֹ עֵינַיִם רְמוֹת וְהָיָה תוֹלָה עֵינָיו
תָּמִיד לְמַטָּה עֵינָיו כִּי נִאֲמַר לוֹ שֶׁאֵן נָא עֵינֶיךָ נָא לְשׁוֹן עֵתָה
כִּי עֵתָה לְפִי שַׁעֲהָ שֶׁאֵן נָא עֵינֶיךָ לְמַעְלָה וְרָאָה:

וְתָבוּ וְאָתוּ לְאַתְרָא דְאַתְפְּלִיג דִּינָא דְמִשֶּׁה נְבִיאָא עַל עֵינָא דְמִי מְצוּתָא הִיא רִיקָם וּמְחוּי יַת כָּל חֻקְלֵי עַמְלָקָאֵי וְאוּף יַת אַמּוֹרְרָא דִּיתִיב בְּעֵין גְּדִי: ח וּנְפַק מִלְּפָא דְסָדוּם וּמִלְּפָא דְעַמּוֹרָה וּמִלְּפָא דְאַדְמָה וּמִלְּפָא דְצָבוּיִים וּמִלְּפָא דְקַרְתָּא דְקָלְעַת דִּירְהָא אִיהִי זוּעַר וְסָדְרוּ עִמָּהוֹן סְדְרֵי קַרְבָּא בְּמִישַׁר פְּרִדְסִיא: ט עַם פְּדָרְלֵעוּמָר מִלְּפָא דְעֵילָם וְתִדְעַל מִלְּפָא דְעַמְמִיא מְשַׁתְּמָעִין לָהּ וְאַמְרָפֶל מִלְּפָא דְפוּנְטוּס וְאַרְיוֹךְ מִלְּפָא דְתֶלְסַר אַרְבַּעַת מְלָפִין סְדְרוּ קַרְבָּא לְקַבֵּל חֻמְשָׁא: יוּמִישַׁר פְּרִדְסִיא בִּירִין בִּירִין מְלִין חִימְרָא וְעַרְקוּ מִלְּפָא דְסָדוּם וְעַמּוֹרָה וּנְפְלוּ תַפְן וְדִשְׁתַּאֲרוּ לְטַרְיָא עַרְקוּ:

תרגום ירושלמי

וְאַמְרָפֶל מִלְּפָא דְפּוּנְטוּס וְאַרְיוֹךְ מִלְּפָא דְתֶלְסַר אַרְבַּעַת מְלָפִין לְקַבֵּל חֻמְשָׁא סְדְרוּ סְדְרֵי קַרְבָּא: יוּמִישַׁר פְּרִדְסִיא בִּירִין בִּירִין מְלִין חִימְרָא וְעַרְקוּ מִלְּפָא דְסָדוּם וְעַמּוֹרָה וּנְפְלוּ תַפְן וְדִשְׁתַּאֲרוּ לְטַרְיָא עַרְקוּ:

רמב"ן

אחרית. וזה דרך הדרש להם במקומות רבים, גם בנהרות גן עדן אמרו (כ"ד טו ב) כלשון הזה, וכונתם לומר כי מעת צאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור:

והנכון בעיני בשדה העמלקי, כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ, ומשל על המקום ההוא, ושמו עמלק, ואליפו בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא. ואולי ממשפחת תמנע אמו היה, ומשל גם במקום ההוא, והיה שם אלוף עליהם:

(י) בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנותלין משם אדמה לטיט הבנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם, לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברם שנצל מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע, לשון רש"י. ואין ספק כי פירוש בארות חמר, בארות אשר בהם רפש וטיט, כענין שכתוב (וימיה לה ו) ובכור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט, וכתוב (תהלים ג) ויעלני מבור שאון מטיט היום. ויתכן שיצא משם כראוי בלא נס:

ואני תמה במדרש ההגדה הזה, כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם, בראותם נסו של מלך סדום לא יסיפו אמונה בהקב"ה, כי מלך סדום עובר עבודה זרה היה, והנה נסו או יחזק ידי עובדי עבודה זרה או שיאמינו בכל הנסים שיהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה. ונסו יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם:

ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הכור כשעבר אברהם עליו, כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו. ואפשר כי אברהם בשוכו הביט בכור ההוא, כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם, והנה נעשה הנס על ידו. ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם, כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו. ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו, או שנפל בכור אחר, כי שמה רמו לעמק:

וזהו דרך הדרש להם במקומות רבים, גם בנהרות גן עדן אמרו (כ"ד טו ב) כלשון הזה, וכונתם לומר כי מעת צאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור: והנכון בעיני בשדה העמלקי, כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ, ומשל על המקום ההוא, ושמו עמלק, ואליפו בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא. ואולי ממשפחת תמנע אמו היה, ומשל גם במקום ההוא, והיה שם אלוף עליהם:

(י) בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנותלין משם אדמה לטיט הבנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם, לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברם שנצל מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע, לשון רש"י. ואין ספק כי פירוש בארות חמר, בארות אשר בהם רפש וטיט, כענין שכתוב (וימיה לה ו) ובכור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט, וכתוב (תהלים ג) ויעלני מבור שאון מטיט היום. ויתכן שיצא משם כראוי בלא נס:

ואני תמה במדרש ההגדה הזה, כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם, בראותם נסו של מלך סדום לא יסיפו אמונה בהקב"ה, כי מלך סדום עובר עבודה זרה היה, והנה נסו או יחזק ידי עובדי עבודה זרה או שיאמינו בכל הנסים שיהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה. ונסו יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם:

ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הכור כשעבר אברהם עליו, כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו. ואפשר כי אברהם בשוכו הביט בכור ההוא, כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם, והנה נעשה הנס על ידו. ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם, כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו. ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו, או שנפל בכור אחר, כי שמה רמו לעמק:

ואני תמה במדרש ההגדה הזה, כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם, בראותם נסו של מלך סדום לא יסיפו אמונה בהקב"ה, כי מלך סדום עובר עבודה זרה היה, והנה נסו או יחזק ידי עובדי עבודה זרה או שיאמינו בכל הנסים שיהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה. ונסו יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם:

ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הכור כשעבר אברהם עליו, כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו. ואפשר כי אברהם בשוכו הביט בכור ההוא, כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם, והנה נעשה הנס על ידו. ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם, כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו. ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו, או שנפל בכור אחר, כי שמה רמו לעמק:

ואני תמה במדרש ההגדה הזה, כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם, בראותם נסו של מלך סדום לא יסיפו אמונה בהקב"ה, כי מלך סדום עובר עבודה זרה היה, והנה נסו או יחזק ידי עובדי עבודה זרה או שיאמינו בכל הנסים שיהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה. ונסו יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם:

שדה העמלקי

ו איל פארן אשר על-המדבר: וישבו ויבאו אל-עין משפט הוא קדש ויכו
 ח את-כל-שדה העמלקי וגם את-האמלי הישב בחצצן תמר: ויצא מלך-
 סדם ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צבנים ומלך בלע הוא צער ויערכו
 ט אתם מלחמה בעמק השדים: את פדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך

מישר פארן, דסקיף על
 מדברא: ז. ותבו, נאתו,
 למישר פלוג דינא היא
 קס, ומחז, זת קל חקלי
 עמלקא, נאף זת
 אמורא, דיתבי קעין
 קדי: ח. ונפק מלקא

דסדום ומלקא דעמורה, ומלקא דאדמה ומלקא דצבנים, ומלקא דבלע היא צער, וסדרו
 עמהון קרבא, במישר חקלא: ט. עם [י"ג ית] פדרלעמר מלקא דעילם, ותדעל מלקא

(ז) עין משפט היא קדש, על שם העתיד⁷⁹ שעתידין משה ואהרן רש"י
 להשפט שם על עסקי אותו העין, והם מי מריבה. [ואונקלוס
 תרגמו כפשוטו, מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל
 משפט⁸⁰. שדה העמלקי, עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם
 העתיד⁸¹. בחצצן תמר, הוא עין גדי, מקרא מלא בדברי הימים
 ביהושפט⁸².

(ט) ארבעה מלכים את החמשה, אף על פי כן נצחו המועטים,
 79 תנחומא לך ח וכן הוא בתרגום יונתן. [80] ליתא בד"ר. 81 כ"ד
 מב. ז. תנחומא לך ח. 82 דברי הימים ב, ב: והנם בחצצן תמר
 היא עין גדי. וכן בב"ר מב. ז.

ראב"ע

(ט) את כדרלעמר. כמו עם.

כ. בהררם, שם הנפרד הרר בשקל ארץ, גפן⁵⁷, ואלו היה מקור ר"ק
 מן הדגוש כמו שאומרים קצת המפרשים⁵⁸ היתה הה"א קמוצה,
 והנה היא פתוחה, וכן תרגם אונקלוס: בטורא⁵⁹ דשעיר. איל
 פארן, כתרגומו מישר פארן⁶⁰ [על המדבר⁶¹]. בסמוך למדבר,
 כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב כ). וכן הוא אומר במדבר פארן
 (להלן כא כא).

(ז) וישבו ויבאו, אחר שפשטו על המקומות האלה, עד המדבר,
 שבו להם כלפי ארץ סדום ובאו להם אל עין משפט. ידוע היה
 אצלם למה נקרא כן, כמו שאר המקומות כי כולם נקראו על ענין
 ידוע אצלם. ויש דרש⁶² נקרא על שם שעתידין משה ואהרן
 להשפט על מי אותו העין והם מי מריבה. שדה העמלקי, מישר
 גדול שערים בנויות בו נקרא שדה, וכן שדה אדום (להלן לב ג)
 שדה מואב (רות א, ו) ואמר: העמלקי, כי כשכתב משה רבינו זה
 כבר נולד עמלק ורבו תולדותיו, שהרי יצא על ישראל למלחמה
 בצאתם ממצרים ולא נקרא זה על שם סופו⁶³.

(ח) ויצא מלך סדום... ויערכו אתם מלחמה, אלה החמשה שיצאו
 ערכו אתם מלחמה כי חשבו להתחזק עליהם אולי נעזרו בעם
 אחר, כי לפיכך מרדו בהם ואלה לא היו אלא ארבעה הנזכרים
 לפיכך חזר ואמר את כדרלעמר, כי כבר אמר: אתם, מה צורך
 לומר עוד את כדרלעמר, אלא בא לומר כי אלה החמשה נעזרו
 בעם אחר ואלה לא היו אלא הארבעה שזכר ואף על פי כן נצחום
 כי מה' היתה כדי שיעשה אברהם שם במלחמה ההיא כמו
 שהבטיחו ואמר לו: ואגדלה שמך (לעיל יב ב), וכדי להראות
 לעולם צדקת אברהם ובטחונו באל בכל לב, כי הם נצחו חמשה
 מלכים ואף על פי כן דרף הוא אחריהם כמעט עם, ועליו ועל
 כיוצא בו נאמר: ובוטח בה' ישוגב (משלי כט כה) וכדי להגדיל
 המעשה הוסיף ואמר: ארבעה מלכים את החמשה.

(ט) את כדרלעומר, מבואר הוא.
 57 וכן בספר השרשים (הרר). 58 ראב"ע. 59 בכ"מ ובד"ר: בטוריא,
 וכ"ה לפיגו ובמהר"י ברלינר. בכ"פ: בטוריון, כשי"ד בטורא, וכונת הר"ק להוכיח
 שלא כהראב"ע שפירש בעלותם אל הר שעיר. 60 ראה רש"י. [61] השלמתי
 ע"פ כ"י מ. פ. 62 מובא ברש"י. 63 ע"י רש"י. וראה להלן פסוק יד

רס"ג (ז) קדש, רקים¹⁰. את כל שדה, את כל מי שהיה בשדה. בחצצון
 תמר, מקום קבוץ ורבו דקלים.
 (ח) ויערכו, נסתריו. מערכות להלחם אתם.
 10 מקום בנגב, גם אונקלוס תרגם "רקם".

רמב"ן

בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם, ולכן אמר ואל תעמוד
 בכל הככר⁸⁶ ההרה המלט (להלן יט יז), וכן כר נרחב (ישעיה ל
 כג), לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהלים סה יד), פעמים
 יכפילו⁸⁷ המלה ופעמים יסירו הכפל כמו בת עין (תהלים יז ח),
 חולתם רבים, ויקראו גם כן השלוחים המהירים בשם הזה לכרי
 ולרצים (מ"ב יא ד), שרי המאות ואת הכרי (שם יט), וכן
 בכרכרות (ישעיה סו כ), שם לגמלים המריצין שהזכירם
 בתלמוד⁸⁸ גמלא פרחא, וממנו מכרכר (ש"ב יד), כפולים, ואבל
 השטים (במדבר לג מט), וכן אבל מחולה (שופטים ז כב), תרגמו
 אותו מישר, הוא המקום הנחרב⁸⁹ אין בו נטע ולא בנין, כי הלשון
 אצלם לשון חרבה ושמה, כמו ויאבל חיל וחומה (איכה ב ח),
 אבל תירוש אומללה גפן (ישעיה כד ז).

(ו) אל עין משפט. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט
 שם על עסקי אותו העין, לשון רש"י מדברי אגדה. ולא הבינותי
 זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא איל פארן אשר על
 המדבר⁹⁰ וממנו נשתלחו מרגלים בשנה שניה, שנאמר אל מדבר
 פארן קדשה (במדבר יג כו), וכתוב ונבא עד קדש ברנע ותאמרו
 נשלחה אנשים לפנינו (דברים א יט כב), ושם ישבו ישראל ימים
 רבים⁹¹, אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו
 שם בשנת הארבעים, שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר
 צין בחדש הראשון וישב העם בקדש (במדבר כ א), וגמר
 הפרשה. אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם
 הזה קדש הוא יהיה עין משפט⁹². ואונקלוס אמר מישר פילוג
 דינא. ולא ידעתי מהו, אולי הוא מלשון פלגים יכלי מים (ישעיה
 ל כה), מי פלג לשטף תעלה (איוב לח כה), וכן בלשון חכמים⁹³
 פילגו של ים. יאמר כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין,
 כי היה מישור נאה מעותד למלכים, שם ישבו לשפוט את כל
 הגוים בארצות ההם. שדה העמלקי. לשון רש"י, עדיין לא נולד
 עמלק ונקרא על שם העתיד. ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה
 רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו ואם כן אין בכאן דבר

(רא"ם). 86 כי הככר הוא מישור שהוא הפך ההר. 87 ע"פ כ"י ורא"ם
 (ובס"ש: יכפלו). כלומר: ככר (בשני כפ"ן). 88 מכות ה. א. 89 ע"פ הרא"ם
 ובס"ש: הנרחב. 90 הנוכר בפסוק ו. 91 דברים א. מ. 92 ברא"ם:
 שהעיר הנקרא בה השם שהיא עיר קדש שם יהיה משפט משה ואהרן. 93 ע"י

חזקוני (ט) כדרלעומר, ע"י שבגללו היתה המלחמה הזכירו הכתוב⁴²
 תחלה.
 42 בס"ש: עכשיו.